

Deo drugi

OSLOBOĐENJE KONJICA

1. — Pripreme za napad na Konjic

Na osnovu događaja koji su se 4. i 5. jula odigrali duž pruge Konjic — Bradina, Vrhovni štab je zaključio da je potrebno deo snaga zadržati u tom rejonu radi rušenja. Obezbeđujući se od Sarajeva isturanjem jačih delova na Ivan-planinu, on je mogao veću pažnju pokloniti Konjicu. Veoma slabo reagovanje neprijatelja u toku poslednja dva dana navelo je Vrhovni štab na zaključak da je posada u tom gradu brojno slaba. Ukoliko se, posle detaljnijeg ispitivanja situacije u gradu, pokaže da postoje realni uslovi za uspeh, trebalo bi zauzeti ovaj neprijateljev garnizon. Izgledi da se dođe do veće količine oružja, opreme i namirnica još više su opravdavali tu akciju. Zauzimanje tako velikog i važnog mesta učinilo bi, bez sumnje, značajan politički efekat na narod, i to ne samo na tome nego i na drugim područjima, jer bi vest o padu Konjica daleko odjeknula. To bi rečito demantovalo neprijateljevu propagandu o uništenju partizana u istočnoj Bosni, Crnoj Gori i Hercegovini, koja je, ne bez osnova, bila raširena posle velikih prolećnih ofanzivnih operacija u tim pokrajinama.

Petog jula uveče komandant 1. proleterske brigade je izvestio vrhovnog komandanta: doznao je da je u Konjic stigla jedna kompozicija iz Mostara; možda je to posadi pristiglo pojačanje, te bi stoga trebalo požuriti sa prekidanjem pruge i uništenjem objekata na deonici Konjic — Mostar¹. Vrhovni štab se, pre ovog upozorenja, nosio mišlju da deo snaga orijentiše prema tom delu pruge. Dva bataljona 1. proleterske brigade su te večeri bila udaljena 3—5 km od železničke stanice Lisičići: 6. bataljon u selu Grabovcima a 2. bataljon u Ugošću².

¹ Izveštaji Štaba 1. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 5. jula i 6. jula u 9,30 časova (Arhiv VII, k. 3, br. reg. 38-2; AIRPJ, br. 16525).

² Isto.

Međutim, u međuvremenu je situacija na ovom delu pruge uzela povoljan obrt. Konjički bataljon Severnohercegovačkog NOP odreda, koji se na planini Prenju održao uprkos puču četničkih elemenata i izuzetno teškom položaju u kome se nalazio još od sredine juna³, samoinicijativno je u toku noći 5/6. jula napao Ostrožac, prekinuo prugu i time uradio upravo ono što je, prema nameri Vrhovnog štaba, trebalo da učine delovi 1. proleTERSke brigade. Zamenik komandanta Operativnog štaba za Hercegovinu⁴, koji se nalazio s Konjičkim bataljonom, čim je 5. jula doznao za dolazak proleTERSkih brigada na prugu Sarajevo — Konjic, odlučio je da tu povoljnu okolnost iskoristi. Istog dana on je najbližoj jedinici 1. proleTERSke brigade uputio pismo u kome je molio da ona uspostavi hitnu vezu s Konjičkim bataljonom. Naglasivši da se situacija u kojoj se bataljon nalazio naglo popravila otkako se čulo za dolazak proleTERSkih jedinica na prugu, on je tražio obaveštenje o daljim namerama tih jedinica, da bi s njima uskladio dejstva Konjičkog bataljona⁵.

Ne čekajući odgovor i uputstvo za dalja dejstva, on je, zajedno sa Štabom bataljona, odlučio da se u toku noći napadne Ostrožac, koji je branilo samo 20 žandarma i 12 milicionera. Dok su se čete Konjičkog bataljona spuštale ka Ostrošcu, u željezničku stanicu je u 21,10 časa stigao voz. Ovaj voz je vraćen iz Lisičića, jer je iz Konjica bilo javljeno da je pruga ugrožena". Cim su joj priključeni vagoni koji su se nalazili u stanici, kompozicija je produžila ka Rami. Neprijatelj je uočio sumnjivo kretanje oko mesta, tako da je bio alarmiran. Te večeri trebalo je da devet lokomotiva bude otpremljeno iz Konjica za Mostar, ali je javljeno da se partizani nalaze u neposrednoj blizini

³ Taj bataljon su 14. i 15. juna u rejonu sela Bijeje napali četnici ali je on, iako desetkovan, uspeo da se povuče u Crno Polje na Prenju. Narednih dana, sve do 5. jula, nalazio se po katunima i zaseocima na Prenju (Crno Polje, Tisovica, Rečica, Bunari, Javorik), dejstvujući prema Idbaru, Celebiću i Ostrošcu (V. Lazarević: »Krvavi obračuni«, Hercegovina u NOB, str. 365). Konjički bataljon je tada brojao 120 boraca (Iz izveštaja pomoćnika načelnika VŠ od 8. jula, Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 18).

⁴ Pošto mu odluka vrhovnog komandanta od 23. juna o smenjivanju Operativnog štaba za Hercegovinu nije bila poznata, on je i dalje delovao u toj funkciji.

⁵ Pismo zamenika komandanta Operativnog štaba za Hercegovinu od 5. jula (Zbornik, tom IV, knj. 6, dok. br. 13); AIRPJ, br. 16525.

⁶ Još u toku dana u Konjicu su primljeni podaci da je primećen pokret grupe od 200—300 partizana iz pravca sela Hasanovića prema Kralupima i da je oko 10 časova iedno odeljenje partizana bilo u selu Bjelopčini, iznad same pruge blizu Lisičića (Iz izveštaja žandarmerijske čete iz Mostara od 10. jula i izveštaja 1. bataljona 7. puka od 22. jula, Arhiv VII, k. 192, br. reg. 15/5-1, k. 56, br. reg. 1/2-69).

Lisičića i Ostrožca i da se, zbog toga, lokomotive moraju zadržati u Konjicu⁷.

U 23,30 časa Konjički bataljon je napao Ostrožac. Prešavši Neretvu, na gazovima, borci su bez borbe upali u željezničku stanicu. Veći deo posade bio se povukao preko planine Bokševica ka Rami. Ali je jedna grupa u žandarmerijskoj kasarni pružila žestok otpor. Iako su partizani opkolili zgradu, žandarmi i milicioneri su se oko 2 časa posle ponoći probili u pravcu Rame. Tom prilikom neprijatelj je imao gubitke od jednog poginulog i jednog zarobljenog, dok su iz Konjičkog bataljona poginula dva borca. Oko 4 časa partizani su zapalili željezničku stanicu, magacin i ostale objekte i oštetili skretnice, a potom su zapalili poštu i zgradu u kojoj su se nalazile žandarmerijska stanica i opštinska uprava. Pošto je uspešno izvršio zadatak, bataljon se istog jutra povukao ka Javoriku⁸.

Iste noći, u 0,35 časova, jedan vod Konjičkog bataljona se spustio na prugu između željezničkih stanica Jablanice i Prenja, porušio pet telefonskih stubova, i na mostu razvalio šine, dok je, u međuvremenu, drugi vod napao željezničku stanicu Prenj, ali su ga italijanski vojnici iz bunkera odbili⁹.

Napad na Ostrožac i Prenj još više je uznemirio neprijateljev garnizon u Konjicu, jer se on sada našao odsečen i od Mostara. Ni Italijani više nisu mogli ostati nezainteresovani, pošto su partizani ugrozili i njihove posade u Rami i Jablanici. Zbog toga su, još u prepodnevnom časovima 6. jula, njihovi avioni izviđali zonu Jablanica — Konjic i bombardovali Ostrožac¹⁰, a komandant divizije »Murde« je istog dana uputio iz Mostara jednu četu 259. pešadijskog puka u Jablanicu i vod minobacača u Ramu, kao pojačanje tamošnjim posadama¹¹. U toku popodneva u Ostrožac su se vratili iz Rame izbegli žandarmi i milicioneri, ali su se, bez zadržavanja, uputili u Konjic, kako im je još ranije bilo naređeno za slučaj da se nađu u opasnosti¹².

⁷ Arhiv VII, k. 206, br. reg. 13/12.

⁸ Izveštaji vojnih i žandarmerijskih komandi, željezničkih i upravnih ustanova od 6, 8, 10, 21. i 22. jula i 8. i 23. avgusta (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 5/5, 6/5, 7/5, 13/5, 59/4-7, k. 192, br. reg. 15/5, k. 56, br. reg. 1/2-69, k. 106, br. reg. 14/2-1, k. 36, br. reg. 7/2-57, k. 206, br. reg. 13/12); Dnevnik V. Lazarevića.

⁹ Izveštaj žandarmerijske čete iz Mostara od 7. jula (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 4/5-1); Izveštaj 6. divizije od 6. jula (Arhiv VII, k. 106, br. reg. 14/2-1).

¹⁰ Dnevni izveštaji italijanskog vazduhoplovstva za jul 1942 (Arhiv VII, k. 151, br. reg. 4/9); Izveštaj žandarmerijske čete iz Mostara od 10. jula (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 13/5).

¹¹ Dnevni izveštaji italijanskog 6. armijskog korpusa za jul 1942. (Arhiv VII, k. 386, br. reg. 1-27/7-29).

¹² Arhiv VII, k. 191, br. reg. 13/5.

Akcija Konjičkog bataljona je izvršena u pravo vrerne i na pravom mestu, kao da je bila planirana od strane Vrhovnog štaba. Ona pretstavlja tipičan primer samoinicijative koju su pojedine partizanske jedinice ispoljavale, a ujedno je bila dokaz političke zrelosti njihovih vojnih i političkih rukovodilaca, koji su znali da u određenoj situaciji nadu najpravičnije rešenje.

Vrhovni štab je 6. jula izjutra razmišljao da li da zadrži jedinice na pruži i oko Konjica i da eventualno napadne to mesto, ili da produži nastupanje ka Prozoru. Napad na Konjic je, bez sumnje, bio primamljiv poduhvat jer je nudio dobre izgleda na uspeh, ali se, s druge strane, nije smelo zanositi trenutnim pogodnostima i njima podređivati šire ciljeve i planove. Vrhovni štab je rukovodio i severnom i južnom kolonom, te je morao voditi računa da njihovo nastupanje ka zapadnoj Bosni bude usklađeno i po vremenu i po prostoru. Ravnomerno kretanje obe kolone, bez suvišnog zadržavanja ili skretanja, davalo je njihovom nastupanju veću silinu i razvlačilo je neprijateljeve snage, koje su morale da istovremeno brane više mesta. Na taj način, neprijatelj je bio lišen mogućnosti za manevrisanje: da svoje jedinice upućuje iz neugroženog u ugroženo područje. Sem toga, zaostajanje jedne kolone dovodilo je drugu u situaciju da mora odvajati jače delove za obezbeđenje svog nezaštićenog boka.

Sve je to Vrhovni štab imao u vidu kada je 6. jula izjutra odlučio da 1. i 3. proletersku brigadu usmeri ka Prozoru. On je prošle noći od svojih predstavnika pri severnoj koloni primio izveštaj o kretanju 2. i 4. proleterske brigade pravcem Kreševo — Fojnica, a zatim, prema već utvrđenom dogovoru sa vrhovnim komandantom, ka Gornjem Vakufu, gde je trebalo da dođe do spajanja obe kolone. Izvršenje ovog zadatka je zavisilo i od toga hoće li južna kolona blagovremeno izbiti u rejon Gornjeg Vakufa. Još jedan je momenat navodio na potrebu da se žuri sa nastupanjem: iz zaplenjene štampe i iz izjava zarobljenika saznalo se o velikim borbama na Kozari, gde je front posetio Pavelić, i o ofanzivi Italijana u Lici. Zbog toga je trebalo što pre izbiti u dolinu Vrbasa i, dejstvom na garnizone, prinuditi neprijatelja da deo snaga sa Kozare uputi u susret proleterskim brigadama¹³.

U duhu takve odluke, vrhovni komandant je u 8 časova izdao naređenje severnoj koloni: posle zauzimanja Kreševa delom snaga napasti Fojnicu, ukoliko se u njoj bude nalazila slabija posada; ostale jedinice produžiće preko Dusine ka Vranići

¹³ Izveštaj predstavnika Vrhovnog štaba pri severnoj koloni od 5. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 3); Naređenje vrhovnog komandanta članovima Vrhovnog štaba Rankoviću i Zujoviću od 6. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 6).

i u rejonu sela Ljubunaca (5 km severoistočno od Prozora) ili u rejonu sela Dobrošina (5,5 km jugoistočno od Gornjeg Vakufa) povezaće se s južnom kolonom¹⁴. Istovremeno je štabu 1. proleterske brigade naredio: u toku dana i naredne noći uputiti dva bataljona ka komunikaciji Prozor — Gornji Vakuf sa zadatkom da je preseku i zaposednu, i time obezbede dejstva 4. proleterske brigade ka Gornjem Vakufu, a da potom, s još jednim bataljonom koji će, u međuvremenu, blokirati grad sa severne strane, oslobode Prozor; ostala dva bataljona privremeno će ostati u rejonu sela Grabovaca, Ugošća i Vrbljana i, po mogućnosti, vršiti diverzije na komunikaciji Konjic — Rama¹⁵.

Međutim, primivši nove vesti o stanju u Konjicu, vrhovni komandant je preispitao celishodnost tek donete odluke i zaključio da su uslovi za zauzimanje Konjica bolji nego što je on. tog jutra smatrao. On je stoga još istog dana uputio novo naređenje Štabu 1. proleterske brigade: da u toku noći 6/7. jula tri bataljona napadnu i zauzmu Konjic, dok bi jedan bataljon kod sela Kralupa i Čelebića vršio obezbeđenje sa pravca Rame. »Ja sam jutros poslao naređenje za raspored vaših trupa«, pisao je vrhovni komandant, »ali prema izveštaju koji sam dobio od vas i nizu obaveštenja od seljaka, situacija u Konjicu je takva da bi trebalo zauzeti tu varoš, jer bi nam to omogućilo daljnje rušenje železničkih objekata, a s druge strane, možda bi došli do više hrane, pa čak do obuće i odeće«. Smatrajući da će Konjic biti zauzet, on je upozorio Štab brigade: u gradu odmah uništiti sve železničke institucije i objekte vojničkog značaja, i porušiti prugu prema Mostaru da bi se izbeglo iznenađenje s tog pravca. Ujedno mu je dao zadatak da komandantu Konjičkog bataljona¹⁶ hitno pošalje naređenje da sa svojim ljudstvom smesta krene na prugu Konjic — Mostar i poruši je. »Daje vam se puno pravo slobodnog dejstvovanja, a ne kruto pridržavati se datih direktiva« — stajalo je na kraju naređenja¹⁷.

Ovom novom odlukom nije bila anulirana prethodna odluka o presecanju komunikacije Prozor — Gornji Vakuf i o oslobodenju Prozora. Naprotiv, ona je ostala na snazi, samo što je sada taj zadatak bio poveren 3. proleterskoj brigadi. Njenom

¹⁴ Naređenje vrhovnog komandanta predstavnicima Vrhovnog štaba pri severnoj koloni od 6. jula (Zbornik, tom II, knj. 5. dok. br. 8).

¹⁵ Naređenje vrhovnog komandanta Štabu 1. proleterske brigade od 6. jula (Arhiv CK SKJ, br. reg. 589, str. 4 i 6).

¹⁶ U toku noći 5/6. jula u Vrhovni štab je stiglo pismo zamenika komandanta Operativnog štaba za Hercegovinu, iz kojeg se doznalo za situaciju kod Konjičkog bataljona.

¹⁷ Naređenje vrhovnog komandanta Štabu 1. proleterske brigade od 6. jula (Zbornik, tom II, knj. 5. dok. br. 9); Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade Vrhovnom štabu od 6. jula u 17,20 časova (AIRPJ. br. 3220).

štabu je naređeno da zadrži glavninu u rejonu Bradine i Ivan-planine, jer je još uvek bilo aktuelno zatvaranje pravca od Pazarića, i da dva bataljona uputi iz sela Tuhobića, preko sela Višnjovice i Parcana, ka Prozoru sa zadatkom da u toku noći 7. jula zaposednu Prozor i, po mogućnosti, razruše drum koji vodi prema Gornjem Vakufu¹⁸. Vrhovnom komandantu tada nije bilo poznato da li, i koliko, ima neprijateljevih vojnika u Prozoru, ali je, verovatno, pretpostavljao da u gradu mogu biti samo žandarmi¹⁹.

Vrhovni štab i Štab 1. proleterske brigade su do kraja dana prikupljali podatke o stanju u opkoljenom Konjicu. U Vrhovni štab su neprekidno pristizale vesti: najpre je javljeno da su primljena neproverena obaveštenja da su iz Konjica pobjegli ustaše i domobrani, pošto nisu primili očekivanu pomoć od Italijana, a uveče su dobijeni novi, tačniji podaci. Zarobljeni domobran je izjavio da se u Konjicu nalaze jedan domobranski bataljon jačine tri čete (oko 450 vojnika) i manji broj ustaša i žandarma. On je dao tačne podatke i o neprijateljevom položajima i utvrđenjima i o rasporedu njegovih četa, napomenuvši da je moral posade slab. Iste podatke doneo je iz Konjica i jedan starac iz sela Šunja koji je bio poslat da ispita situaciju u gradu. On je gornje podatke dopunio i time da u gradu nema artiljerije i da ništa od hrane i drugog materijala nije evakuisano. I ustaša kojeg je istog dana u selu Brđanima zarobila 2. četa 3. bataljona dao je slične podatke²⁰.

Gotovo potpuna podudarnost podataka dobijenih iz više izvora navodila je na uverenje da su oni tačni. A podaci su bili povoljni: u gradu je ne naročito brojna, demoralisana posada, sastavljena od domobrana i nešto žandarma i ustaša, bez artiljerije; položaji su slabo utvrđeni, bez bunkera i žičanih prepreka; a sem toga, što je takođe bilo važno, nije bilo nikakvih vesti o upućivanju pomoći iz Sarajeva i Mostara. Vrhovnom štabu je bila jasna situacija na pravcu Sarajeva, jer su delovi 3. proleterske brigade zatvorili komunikacije na Ivan-planini; ali nije bio sasvim siguran šta se dešava na pravcu Mostara, jer u toku

116-¹⁸ Naređenje vrhovnog komandanta Štabu 3. proleterske brigade od 6. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 10).

¹⁹* U pomenutom naređenju je stajalo: »Mogućnost ulaska u Prozor treba dublje ispitati jer nam nije poznato da li se u tome mestu nalazi žandarmerijska stanica«. Interesantno je još napomenuti da ni Vrhovni štab ni štabovi brigada nisu raspolagali topografskim kartama reiona Prozor što je otežavalo komandovanje, jer se nisu mogli izdavati konkretni zadaci. Jedinice su se mogle kretati isključivo korišćenjem vodiča. Tek 8. jula, po oslobođenju Konjica, došlo se do potrebnih karata.

²⁰ Izveštaj pomoćnika načelnika VŠ od 6. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 7); Izveštaj načelnika Štaba 1. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 6. jula (Arhiv VII. k. 3. br. reg. 14-2).

ovoga dana još nije saznao za napad Konjičkog bataljona na železničke stanice Ostrožac i Prenj. U 17 časova je načelnik Štaba 1. proleterske brigade obavestio komandanta ove brigade da je doznao da se čulo pucanje u pravcu železničke stanice Ostrožac.²¹

2. — *Mere neprijatelja za odbranu grada*

Šesti jul je u opkoljenom Konjicu protekao u grozničavom iščekivanju. Komandant garnizona je sve upornije tražio pojačanja iz Mostara i Sarajeva. Komandant domobranske 6. pešađijske divizije je uvideo da su ostala uzaludna sva nastojanja kod komandanta italijanske divizije »Murde« da se ka Konjicu upute italijanske trupe, te je od komandanta 3. domobranskog korpusa tražio da pošto-poto interveniše iz Sarajeva. Ujedno su upućene molbe i zahtevi preko »obćeg upravnog zapovednika NDH« kod Komande 2. italijanske armije i preko ministra unutrašnjih poslova: da se kod viših italijanskih komandi izdejstvuje angažovanje italijanskih trupa iz Mostara i Jablanice. No, sve je to ostalo bez rezultata. Italijani su odbili da ma šta učine, sem što su ponudili angažovanje svoje avijacije s mostarskog aerodroma²².

Komandantu konjičkog garnizona je ovoga dana bilo već sasvim jasno da je posada ostavljena sebi i da nema šta da očekuje od susednih garnizona²³. On je stoga preduzeo mere da izviđanjem ustanovi položaj i namere partizana, te je u tom cilju ponovo uputio ka Lukač-mostu jače odeljenje, sastavljeno od 20 domobrana i 19 ustaša Zelezničkog bataljona. Prema Ostrošcu su upućeni u izviđanje delovi Orahovičke čete milicionera, a u pravcu sela Vrdolja i Džepa i ka Gradu (k. 1028) milicioneri iz tih sela. Izviđačko odeljenje, upućeno prugom ka Lukač-mostu, kod Podorašca je, posle kraće borbe, razbilo jedan vod 1. bataljona 1. proleterske brigade. Neprijatelj je imao dva

²¹ Izveštaj načelnika Štaba 1. proleterske brigade od 6. jula (Arhiv VII. k. 701, br. reg. 1/5).

²² Izveštaji, telefonske i radio-depeše komandanta 6. divizije, komandanta 3. domobranskog korpusa, kotarskog predstojnika iz Konjica, Velike župe Hum iz Mostara, komandanta italijanske divizije »Murde« od 5. i 6. jula (Arhiv VII, k. 106, br. reg. 12/2-1, 2, 14/2-1, 2. k. 191, br. reg. 7/5-1, 2); Telegram komandanta 3. domobranskog korpusa (Arhiv VII, k. 106, br. reg. 12/2-2).

²³ Da bi umirio i ohrabrio posadu u Konjicu, komandant 3. korpusa je radio-vezom javio 6. jula u 0,20 časova komandantu 6. divizije da je »protuakcija u toku i da se gro partizana povukao na Bitovnju«. Ova vest, međutim, nije mogla biti prosleđena u Konjic jer je upravo u to vreme Konjički partizanski bataljon kod Ostrošca prekinuo telefonske veze (Telegram komandanta 3. domobranskog korpusa, Arhiv VII, k. 106, br. reg. 12/2-2).

poginula i jednog ranjenog, a jedan domobran je zarobljen. Milicioneri upućeni ka Džepima i Vrdolju izvestili su po povratku da nisu naišli na partizane; a milicioneri Orahovičke čete, među kojima je bilo i pristalica partizana, nisu ni izvršili dobijem zadatak, već su se razbežali i posakrivali oko svojeg sela²⁴.

Da bi sprečio paniku, komandant domobranskog bataljona je preuzeo i upravnu vlast i pokušao da mobiliše stanovništvo za odbranu grada. On je od voda »crnih ustaša« 38. jurišne čete jačine 42 vojnika, koji su već držali položaje na brdu Repovici iznad železničke stanice, 20 ustaša Železničkog bataljona, 28 ustaša Pripremne ustaške bojne, 42 železničara i oko 60 žandarima formirao jednu kombinovanu četu, tzv. 5. sat posade Konjic jačine 192 vojnika (od kojih 127 naoružanih). Njoj je dao zadatak da posedne položaje na severnoj strani brda Repovice i da kod sela Ovčara zatvori komunikaciju Podorašac — Konjic. Domobranski bataljon, sastava: tri nepotpune čete (1, 3. i 4. četa), jačine oko 360 domobrana²⁵, bio je raspoređen na položajima južno i istočno od grada²⁶.

Sve su neprijateljeve jedinice bile u strogoj pripravnosti. Neprijateljeva avijacija je celog dana bila vrlo aktivna. Italijanski avioni s mostarskog aerodroma neprekidno su nadletali dolinu Neretve od Jablanice do Konjica i mitraljirali i bombardovali Ostrožac, jer se pretpostavljalo da se u njemu nalaze partizani. Avijacija NDH sa sarajevskog aerodroma takođe je bila angažovana u ovoj zoni. Nadletajući Konjic, izviđački avioni su primetili znakove »opkoljeni smo« i »tražimo pomoć«, a kod sela Sv. Petke i sela Lisičića registrovali su prekide na pruzi i drumu²⁷.

Iako je neprijatelj bio uveren da će noću 6/7. jula partizani napasti Konjic, do napada ipak nije došlo. Štab 1. proleTERSKE brigade nije uspeo da do određenog vremena prikupi

²⁴ Izveštaj 1. bataljona domobranskog 7. pešadijskog puka od 22. jula i 8. avgusta (Arhiv VII, k. 36, br. reg. 7/2-57 i k. 56, br. reg. 1/2-69). Izveštaji načelnika Štaba 1. proleTERSKE brigade vrhovnom komandantu od 6. jula (Arhiv VII, k. 3, br. reg. 14-2).

²⁵ Brojno stanje toga domobranskog bataljona iznosilo je 460 ljudi, ali je u vanjskom rashodu bilo 80 a u unutrašnjem 20 vojnika (Arhiv VII, k. 36, br. reg. 7/2-57).

²⁶ Izveštaji 1. bataljona 7. puka od 10. i 22. jula i 8. avgusta (Arhiv VII, k. 129, br. reg. 15/5-1, k. 36, br. reg. 7/2-57, k. 56, br. reg. 1/2-69); Izveštaj logornika iz Konjica od 10. jula (Arhiv VII, k. 213, br. reg. 59/7-1); Izveštaj pisara 38. ustaške jurišne čete od 14. jula (Arhiv VII, k. 213, br. reg. 59/7-5).

²⁷ Dnevni izveštaji italijanskog vazduhoplovstva (Arhiv VII, k. 151, br. reg. 4/9-1-23); Dnevni izveštaj 3. domobranskog korpusa (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 26/2-2); Izveštaji 1. bataljona 7. puka od 22. jula i 8. avgusta (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 1/2-69, k. 36, br. reg. 7 2-57).

sve bataljone predviđene za tu akciju, tako da se nosio mišlju da napad odloži. Kada je u 22,10 časa primio izveštaj načelnika štaba brigade, pisan u 17 časova, u kome je stajalo obaveštenje da se u pravcu Ostrošca čula vatra, komandant brigade je odlučio da napad odgodi. Pod okolnostima kada je bilo nezvesno da će bataljoni pre svanuća stići na polazne položaje i kada je situacija prema Ostrošcu bila nejasna, napad, po njegovom mišljenju, nije trebalo izvršiti²⁸.

Pa ipak, manji delovi 1. proleterske brigade su te noći izvršili demonstrativne napade na položaje spoljne odbrane grada s ciljem da se otkriju neprijateljevi položaji i raspored njegovih automatskih oruđa. Delovi 1. bataljona su se spustili od Podorašca i Vrbljana do Homolja i Galjeva i oko 24 časa napali neprijatelja u rejonu sela Čovića i sela Bara. Posle izvesnog prekida napad je bio obnovljen oko 3 časa²⁹. Treći bataljon, koji se već nalazio u pokretu iz sela Zukića ka Podorašcu da bi i on učestvovao u ovom napadu, dobio je naređenje da se oduštaje od napada, te se iste večeri vratio u selo Vrbljane³⁰.

U toku 7. jula kod posade je nešto porasla nada da će joj doći pomoć: oko 16 časova u grad je iz pravca Mostara stigao izviđački voz, što je bio nagoveštaj da će, možda, uskoro stići i drugi vozovi s vojskom. Međutim, nada se vrlo brzo ugasila: primljena su obaveštenja da su partizani ponovo upali u Ostrožac i Lisičice i prekinuli vezu s Mostarom³¹.

Odmah po prolasku voza u pravcu Konjica na prugu su se spustili Konjički bataljon, s južne strane, i 6. i 2. bataljon 1. proleterske brigade, sa severne. Šesti bataljon je bez borbe zauzeo železničku stanicu u Lisičicama i zapalio sve zgrade u njoj. Od izlaznih skretnica sa obe strane stanice pruga je razvaljena u dužini od po 1 km, a na delu pruge prema Ostrošcu šine su bile oštećene na još dva mesta u dužini od 600 metara. Drugi bataljon je u rejonu sela Čelebića takođe porušio prugu i isturio obezbeđenja prema Konjicu³². Istovremeno je konjički bataljon upao u Ostrožac i razvalio kolosek u oba pravca od stanice u dužini od 700 metara. Njegovi delovi, koji su bili upućeni kao obezbeđenje prema Rami, ušli su u Žuglice i zapalili železničku stanicu, magacin i 1100 pragova, a potom su uništili stra-

²⁸ Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade Vrhovnom štabu od 6. jula u 22,10 časa (Arhiv VII, k. 3, br. reg. 39—2); R. Nedeljković: »Rodaci«, Prva proleterska, knj. 1, str. 553.

²⁹ Navedeni izveštaji 1. bataljona 7. puka; Izveštaj 6. žandarmetrijskog puka od 4. avgusta (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 16/7-1).

³⁰ Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1485, br. reg. 2/2).

³¹ Izveštaj Prometnog odseka (Arhiv VII, k. 206, br. reg. 13/12).

³² P. Romac, cit., str. 172—3; Izjava Miladina Ivanovića, tadašnjeg komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade; Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1990, br. reg. 1—2).

žaru između Zuglića i Rame i porušili drum kod sela Donje Papraske³³.

Ovim akcijama Konjic je bio sasvim izolovan. Doduše, italijanski i domobranski avioni su i dalje leteli nad njim, sa zemlje je neprekidno signalima tražena pomoć, ali je sve to njegovoj posadi bila slaba uteha. Partizanski obruč se stezao i bilo je sasvim sigurno da će te noći uslediti napad na grad. Na položajima je užurbano nastavljeno utvrđivanje. Sve su jedinice bile na predviđenim mestima: jedna domobranska četa (jačine oko 130 ljudi, sa dva mitraljeza i jednim minobacačem) držala je položaje na istočnoj strani od sela Ljute do sela Ovčara, isturivši svoje delove na visove Dedinovac (k. 664) i Zlatar (k. 878); druga četa (oko 120 ljudi, sa dva mitraljeza i jednim minobacačem) obezbeđivala je gard sa zapada i juga u polukružnom rasporedu od obale Neretve, preko k. 564, groblja u selu Turiji, k. 602 iznad sela Previje, do sela Cagara; treća četa (oko 110 domobrana, sa dva mitraljeza i dva minobacača) nalazila se u rezervi — delom u gradu, delom na brdu Pomolu; novoformirana kombinovana 5. četa držala je položaje na Repovici, štiteći grad sa severne strane³⁴; zapadno od Konjica, u selima Zabrdū, Zaslivlju, Orahovici i Čelebiću, poseli su položaje milicioneri Orahovičke čete, naoružani sa oko 100 pušaka³⁵.

Tako je u odbrani Konjica i obližnjih sela na levoj obali Neretve bilo angažovano oko 580 neprijateljevih vojnika, naoružanih puškama, puškomitraljezima, mitraljezima (7) i minobacačima (4). Ljudstvo je bilo mahom starije, jer su ga većinom sačinjavali rezervisti od preko 40 godina.

3. — Oslobođenje Konjica

Štab 1. proleterske brigade je u toku 7. jula završio pripreme za predstojeći napad, koji je trebalo izvršiti u 2 časa posle ponoći. Za napad na grad on je odredio četiri bataljona

³³ Izveštaj i popratno pismo pomoćnika načelnika VŠ od 8. jula (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 18 i 19); Izveštaj Prometnog odseka (Arhiv VII, k. 206, br. reg. 13/12).

³⁴ Komandir te kombinovane čete u svom izveštaju se žalio na »žalosnu pojavu što nitko od građana na naš poziv nije se htjeo staviti na raspoložbu i ići — na položaj«. On je još naveo da je njegova jedinica jačine 120 ljudi bila premala da bi mogla posesti i uspešno braniti položaj dug oko 1200 metara i da je bio odbijen njegov zahtev da se položaj pojača domobranima i mitraljezima (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 16/7-1).

³⁵ Izveštaji 1. bataljona 7. puka od 22. jula i 8. avgusta (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 1/2-69, k. 36, br. reg. 7/2-57); Izvodi iz isto-rijskog dnevnika utalijanskog 6. armijskog korpusa za jul 1942 (Arhiv VII, k. 57, br. reg. 1/3a-42).

i dao im sledeće zadatke: 1. bataljonu — da izvrši napad sa severne strane, zbaci neprijatelja sa Repovice i upadne u grad preko železničke stanice; 6. bataljonu — da napada na grad sa severozapadne strane, uz desnu obalu Neretve; 2. bataljonu — da na gazovima pređe Neretvu nizvodno od Konjica, napadne grad s jugozapada, likvidira neprijatelja na Pomolu i potom oslobodi deo grada na levoj obali; 3. bataljonu — da odbaci neprijateljeve delove s padina Zlatara i Dedinovca i upadne u grad sa istočne strane. Konjički bataljon je trebalo da obezbeđuje napad od pravca Rame, dok su bataljoni 3. proleterske brigade na Ivan-planini zatvarali komunikacije prema Sarajevu³⁶.

U svim jedinicama su izvršene uobičajene vojničke i moralno-političke pripreme. Štabovima bataljona i komandama četa su precizirani zadaci njihovih jedinica, a dati su im i podaci o jačini i rasporedu neprijatelja, njegovih utvrđenja i vatrenih tačaka. Posebno je ukazano na potrebu da se Konjic zauzme još u toku noći, pre nego bi njegovoj posadi mogla stići pomoć sa pravca Rame. Da bi to postigle, od jedinica se tražilo da silovitim jurišima zbace neprijatelja sa objekata spoljne odbrane i da se potom, bez zadržavanja, sjure u grad i savladaju otpor posade. Jedinicama je predložen veliki vojni i politički značaj zauzimanja Konjica. Borci su sa oduševljenjem prihvatili zadatke, spremni da ih časno izvrše. Bili su svesni da će na grad napadati bez dovoljne vatrene podrške, da će morati da jurišaju i da savlađuju otpor neprijatelja imajući pri sebi samo bombe i puške, a u puškama samo po 5—7 metaka³⁷.

Po padu mraka jedinice su pošle na zadatak. Šesti bataljon se uputio iz Ostrošca železničkom prugom ka Konjicu, da bi blagovremeno izbio na polazne položaje za napad, dok je 2. bataljon pregazio Neretvu u rejonu sela Celebića i krenuo nesmetano drumom ka gradu. Situacija se razvijala vrlo dobro, bolje nego što se pretpostavljalo, jer su se 2. bataljonu pružili vrlo povoljni uslovi da bez teškoća izbije pred položaje na Pomolu i napadne grad sa onog pravca odakle se neprijatelj nije nadao. Juriš na Pomol i južni deo grada trebalo je da kod branilaca izazove pometnju i da ostalim bataljonima bude signal za napad na deo grada na desnoj obali reke. Događaji su, međutim, iznenada uzeli nepredviđeni tok. Vrhovni štab je primio obaveštenja da su primećeni pokreti italijanskih trupa iz Jablanice u pravcu Konjica. Iako se radilo samo o dolasku jedne pešadijske čete u Jablanicu i jednog minobacačkog voda u Ra-

³⁶ Izveštaj štaba 1. proleterske brigade Vrhovnom štabu od 7. jula u 16 časova (AIRPJ, br. 16522); Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 2001, br. reg. 1—6 i 2—6, k. 1985, br. reg. 2/2, k. 1990, br. reg. 1—2); D. Šimić: »Nisam bio sam«, Beograd, 1951, str. 418.

³⁷ Isto (Arhiv VII, k. 1990, br. reg. 1—2).

mu, koje je italijanska divizija »Murde« uputila kao pojačanje svojim najisturenijim posadama, Vrhovni štab je izveo zaključak da su Italijani krenuli u pomoć konjičkom garnizonu i da, zbog izmjenjene situacije, treba odustati od napada. Odmah je, u 21,30 časova, Štabu brigade upućeno naređenje da obustavi napad. Uz put su kuriri naišli na štabove 6. i 2. bataljona i upoznali ih s novim naređenjem. Štab 6. bataljona, koji se nalazio u selu Lisičićima, vratio je svoje čete prema Ostrošcu. Štab 2. bataljona je obustavio pokret svojih jedinica i povukao ih na desnu obalu Neretve³⁸.

Naređenje o obustavljanju napada nije stiglo do Štaba brigade, niti do štabova 1. i 3. bataljona, čije su se jedinice nalazile na polaznim položajima, spremne da u određeno vreme i na dati znak krenu u napad. Vreme je odmicalo a bataljoni su i dalje čekali. Štabovi su se našli u nedoumici: na južnoj strani grada nije bilo nikakvih znakova borbe, što je navodilo na zaključak da 2. bataljon nije uspeo da se prebaci preko Neretve. Štab 1. bataljona je najzad, posle dužeg iščekivanja, odlučio da krene u napad, makar i po cenu opasnosti da se njegove čete nađu usamljene u gradu, u borbi sa trostruko jačim neprijateljem. Ipak, postojalo je uverenje da će se i ostale jedinice priključiti napadu³⁹.

Oko 2,30 časova 1. bataljon je izvršio snažan napad na položaje na Repovici, ali je bio dočekan vatrom neprijatelja čija budnost nije bila popustila. Borci su više puta pokušavali da upadnu u rovove i neprijatelja zbate sa brda, ali nisu imali uspeha. Borba se potom stišala, da bi se pred zoru ponovo rasplamsala. Oko 4,30 časa delovima bataljona je pošlo za rukom da na desnom krilu probiju odbranu⁴⁰. Tada je kod neprijatelja

³⁸ Isto; AIRPJ, br. 4404; Usmene izjave Pavla Ilića, tadašnjeg pomoćnika načelnika VŠ i R. Vučanovića i M. Ivanovića, tadašnjih komandanata 2. i 6. bataljona; D. Šimić: »Nisam bio sam«, str. 418; P. Romac: »Borbe«, str. 173; R. Vučanović: Susreti sa drugom Titom, »Narodna armija«, 22. XII 1951.

³⁹ G. Vojvodić: »U Konjicu«, Prva proleterska, I knjiga, str. 389; B. Jovanović: »Moj bataljon«, str. 110.

⁴⁰ Komandir 5. čete (žandarmerijski nadporučnik) na ustaše je svalio krivicu za probijanje odbrane, a prema izveštaju komandanta 1. bataljona 7. puka položaj je bio probijen onde gde su se nalazili žandarmi i milicioneri (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 16/17-1, k. 36, br. reg. 7/2-57). Tražeći razloge za pad Konjica, komandant 3. domobranskog korpusa je zaključio da je posada bila brojno slaba i da »nije bilo uzajamne saglasnosti i veze između djelova pod komandom oružničkog poručnika Mandića (5. četa na Repovici — prim. M. L.) i komandanta bojne satnika Stipetića«. U izveštaju Glavnom štožeru on kaže: »Poručnik Mandić bio je u taktičkom pogledu potčinjen komandantu posade satniku Stipetiću, ali izgleda da mu to nije bilo pravo i da je radio na svoju ruku, što se vidi iz izvještaja Stipetića. Mandić pak u svojim izvještajima kritikuje rad Stipetića, ostalih oficira, ustaša i domobrana, a

nastalo komešanje, koje se ubrzo pretvorilo u paniku. Plašeći se da ne budu opkoljeni, njegovi vojnici su napustili položaje, povukavši se u grad. Goneći ih u stopu, borci 1. bataljona su se spustili niz strme obronke i zauzeli železničku stanicu. Povlačenje kombinovane čete sa Repovice bilo je tako naglo da njena komanda nije stigla da ugovorenim znakom (paljenjem gužvi sena) upozori domobrane na Pomolu, da bi oni štitili povlačenje. Pošto su partizani ustopice sledili žandarme, ustaše i milicionere, to domobranska četa na Pomolu nije ni mogla da mitraljezima štiti povlačenje kombinovane čete, iz bojazni da joj ne nanese gubitke. Usled toga, 1. bataljon je prodro u grad relativno lako, tako reći bez gubitaka (poginuo je samo komandir 3. čete, a ranjena je jedna drugarica)⁴¹.

Razbijeni ostaci kombinovane čete nisu uspjeli da se prebace preko mosta ka Pomolu, kako je to bilo predviđeno planom odbrane, jer su delovi 1. bataljona već bili izbili do mosta. Ustaše, žandarmi i milicioneri, bežeći pojedinačno i u grupicama, tek su se na Visu (k. 1152), oko 4 km jugozapadno od Konjica prikupili u toku prepodneva⁴².

Napad 1. bataljona na Repovicu povukao je i 3. bataljon, koji je, u međuvremenu, već bio stigao, nesmetano, drumom do Ovčara, a zatim, uz pošumljenu kosu, skrenuo ka Zlataru (k. 878) da bi napao na grad sa istočne strane. Na Zlataru nije bilo neprijatelja, jer su se domobrani, čim je otpočela borba na Repovici, povukli bliže Konjicu, strepeći da ne budu odsečeni od svog bataljona. Nastavljajući nastupanje, čete 3. bataljona su se spustile u grad, likvidiravši prethodno dva uporišta iznad grada. Brzim prodorom 3. bataljona ometeni da se povuku u grad, delovi domobranske čete koji su ostali na položajima spoljne odbrane na Dedinovcu razbežali su se po šumi. Domobranska posada u kasarni predala se gotovo bez borbe, tako da je

uzdiže svoj rad i svojih oružnika — što u stvari nije bilo baš tako, jer se isti nije ni povukao u određenom pravcu (prodor 1. bataljona ga je u tome onemogućio — prim. M. L.), niti dao jači otpor... » (Arhiv VII, k. 76, br. reg. 3/12-1).

⁴¹ Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade Vrhovnom komandantu od 8. jula u 6,25 časova (AIRPJ, br. 3221); Izveštaj 1. bataljona 7. puka od 8. avgusta i 22. jula (Arhiv VII, k. 36, br. reg. 7/2-57, k. 56, br. reg. 1/2-69); Izveštaj komandira žandarmerijske čete iz Mostara od 10. jula (Arhiv VII, k. 192, br. reg. 15/5); Izveštaj 6. žandarmerijskog puka od 4. avgusta (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 16/7); Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 2001, br. reg. 2-6).

⁴² Isto. U svojim izveštajima žandarmi su krivicu bacali na domobrane, tvrdeći za sebe: da su se organizovano povukli do Pomola s namerom da tu daju otpor, ali kada su se domobrani bezrazložno počeli povlačiti, i oni su se morali povući ka Prenju.

i ovaj deo grada bio brzo zauzet. Bataljon je imao samo dva poginula borca⁴³.

Dok su 1. i 3. bataljon vodili borbe u gradu, kuriri Vrhovnog štaba su uspeli, posle dugog lutanja, da tek u 6 časova stignu u Štab brigade, koji se nalazio na Repovici, i da mu uruče naređenje o odustajanju od napada i o odlasku na novu prostoriju u pravcu Prozora. Štab brigade, međutim, nije obustavio napad jer je od Štaba 6. bataljona, koji je u međuvremenu stigao, saznao da su netačne vesti o prisustvu 1000 italijanskih vojnika u Ostrošcu. Štab ovog bataljona, koji se nalazio iznad sela Lisičića, kad je čuo da se vodi borba u gradu, krenuo je sa bataljonom ka Konjicu da bi učestvovao u napadu. Sa razvijenom crvenom zastavom na čelu kolone, borci su trčali prugom ne obзируć se na vatru sa brda na levoj obali reke (tom prilikom je bio ranjen politički komesar 1. čete)⁴⁴. Štab bataljona se zatim uputio u Štab brigade da bi se upoznao sa situacijom i dobio zadatke. Čim je saznao da su podaci o kretanju jače italijanske kolone iz Rame ka Konjicu bili netačni, Štab brigade je naredio 3. i 6. bataljonu: da pregaze Neretvu i da napadnu neprijatelja na Pomolu sa bokova i iz pozadine⁴⁵.

U međuvremenu u gradu su se borbe uspešno razvijale. Neprijateljevi delovi koji su uspeli da se povuku preko reke zadržali su se delom u selu Previji, a delom na Pomolu, priključivši se četi koja je s tih veoma pogodnih položaja, koji su dominirali gradom, mitraljeskom i minobacačkom vatrom tukla deo grada na desnoj obali i prilaz mostu, da bi sprečila prelaz partizana. Ali je moral branilaca već bio znatno pokoleban, tako da su ostali bezuspešni svi pokušaji da se učvrsti odbrana. Kad se, u zoru, jedna četa 3. bataljona prebacila preko Neretve, ugrozivši desni bok i pozadinu neprijateljevih snaga na Pomolu, kod neprijatelja je nastupila pometnja. Pošto su se milicioneri Orahovičke čete još u toku noći razbežali, izuzev njih 17 koji su se priključili domobranskoj jedinici na Pomolu, to je neprijatelj uvideo da mu i s tog pravca pretila opasnost. U takvoj situaciji posada je oko 9 časova naglo napustila položaje na Pomolu i počela da se užurbano povlači ka Prenju, onom jedinom stazom koja je preko Visa izvodila na

⁴³ Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1985. br. reg. 2/2).

⁴⁴ Zamenik komandanta 6. bataljona M. Milojević seća se toga događaja:

»Skoro svih devet kilometara prešli smo u trku... bez obzira na umor, na slabu obuču, a često i na bose noge koje su krvarile po neravnom šljunkovitom tlu između šina... Da mi je neko ranije pričao kako se i bosim nogama može trčati po oštrom kamenju— ja mu ne bih verovao«. (D. Šimić: »Nisam bio sam«, str. 419).

⁴⁵ Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 8. jula u 6,25 časova (AIRPJ, br. 3221); Izjave P. Ilića i M. Ivanovića.

greben planine. Njoj su se priključili i domobrani s položaja kod sela Cagara i Previše i sa groblja u selu Turiji. Sve ove grupe-razbijene neprijateljeve posade izbile su do kraja dana na Prenj, u rejon katuna Tisovice i izvora Tvrde vode, gde su zanočile⁴⁶. Manji delovi domobranskog bataljona, koji su ostali na desnoj obali Neretve, rasuti u šumama Zlatara i Dedinovca, nisu uspjeli da se prebace na levu obalu, već su se, u grupicama i pojedinačno, povlačili preko planina ka Sarajevu, dok je 11 domobrana koji su obezbeđivali hidrocentralu u selu Ljutoj bilo zarobljeno⁴⁷.

Napad na Konjic bio je prva borba bataljona 1. proleter-ske brigade za veće naseljeno mesto⁴⁸. U borbi za slamanje spoljne odbrane grada borci i rukovodioci su pokazali dovoljno i umešnosti i hrabrosti. I kod jednog i kod drugog bataljona došla je do izražaja težnja da se što pre prodre u unutrašnjost grada, bez obzira na neprijateljeve delove koji su se još zadržali na položajima ispred grada ili na njegovoj ivici. Ti brzi prodori izazvali su kod branilaca pometnju i rasulo⁴⁹.

Prilikom ovog napada ispoljile su se i krupnije slabosti, u prvom redu u organizovanju sadejstva. Zbog zabune koja je nastala usled odlaganja napada, izostalo je učešće 6. i 2. bataljona, te planirani manevar nije mogao biti ostvaren. Umesto koncentričnog napada, kako je planom bilo predviđeno, izvršen je samo napad sa severne i istočne strane. Time je neprijatelju

⁴⁹ O povlačenju preko Prenja jedan ustaša je napisao sledeće: »Pošli smo preko planina i došli na planinu Ljubinu, gdje su naš dočekali četnici, opalivši na nas tri naboja. S nama je u borbi protiv partizana bio četnik Vaso Tolj. koji nas je na zgodan način doveo četnicima, da bi tako isti prestali na nas pucati. Kada smo došli četnicima, oni su nas pitali zašto i njih nismo zvali u pomoć, da zajednički srušimo partizane, jer da i njima sada prijeti opasnost od njih...« (Arhiv VII, k. 213, br. reg. 59/7-5).

⁴⁷ Izveštaj Štaba 1. proletherske brigade vrhovnom komandantu od 8. jula u 13,30 časova (AIRPJ, br. 4404); Navedeni neprijateljevi izveštaji (Arhiv VII, k. 36, br. reg. 7/2-57, 59-63, k. 56, br. reg. 1/2-69, k. 213, br. reg. 59/7-1, 5, k. 192, br. reg. 15/5-1); Stenografske beleške (Arhiv VII, k. 1990, br. reg. 1-2).

⁴⁸ Doduše, i ranije, pre formiranja 1. proletherske brigade, njeni borci su učestvovali u nekim borbama u naseljenim mestima u Crnoj Gori i Srbiji (Pljevlja, Sjenica i dr.).

⁴⁰ O brzom prodoru partizana u grad ovako je kotarski predstojnik iz Konjica 24. jula obavestio velikog župana u Mostaru:

»Partizani su nakon zauzimanja željezničke stanice prodrli u kuću Ilije Skulića (Škobića — prim. M. L.), koja se nalazi odmah do željezničke stanice, postavili u nju puškomitraljez i pucali na naše ustaše, oružnike i miliciju, koji su se povlačili sa položaja severno od stanice... Partizani su zauzeli željezničku stanicu i severni dio grada nakon vrlo kratke borbe. U stvari, ova su mesta bila zauzeta prije nego su se naši uspjeli povući sa Repovice i položaja prema Podorašcu, koji su štitili željezničku stanicu...« (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 16/7-1).

data mogućnost da glavninu svojih jedinica izvuče iz grada i da se, koliko-toliko, organizovano povuče preko Prenja ka Mostaru i tako izbegne uništenje, odnosno zarobljavanje, što je, s obzirom na moral njegove posade, bilo realno očekivati. Da su jedinice 2. bataljona, koje su se u toku noći prebacile preko Neretve nizvodno od Konjica, nastavile napad i izbile u rejon sela Zaslavlja i sela Zabrđa, napad na grad bi urodio punim uspehom. A to je bilo sasvim izvodljivo, jer je Orahovička četa milicionera, koja je trebalo da brani taj rejon, bila u osipanju. Glavna otporna tačka u odbrani neprijatelja, Pomol, bila bi u tom slučaju ugrožena iz pozadine, te bi neprijatelj bio lišen mogućnosti da prihvati svoje vojnike koji su se povlačili iz dela grada na desnoj obali i da se, gotovo s celokupnim ljudstvom i naoružanjem, povuče ka Mostaru. Ovako, napad je uglavnom dobio oblik potiskivanja neprijatelja s jednog pravca prema drugom, koji je ostao otvoren⁵⁰. Tu je okolnost neprijatelj sasvim dobro iskoristio povukavši se preko Prenja u pravcu Mostara⁵¹. U selo Bijelo Polje, 10 km severoistočno od Mostara, stiglo je 9. jula 300 domobrana, 45 ustaša, 27 žandarma, 17 milicionera i nešto izbeglica, koji su prevalili težak put preko vrleti Prenja. Od posade Konjica nestalo je, dakle, oko 60 domobrana, 16 ustaša, 33 žandarma i oko 70 milicionera. Međutim, veći deo njih je uspeo da se preko Bjelašnice i Igmana probije do Sarajeva, a izvestan broj, uglavnom milicionera, sakrio se u gradu i okolini ili se presvukao u građanska odela i ostao kod svojih kuća. Zarobljeni domobrani, njih 30, pušteni su kućama, dok je osam ustaša streljano. Gubici neprijatelja nisu bili veliki, ali je zato količina zaplenjenog oružja, municije i opreme bila znatna⁵². Gubici partizana bili su neznatni — tri poginula i dva ranjena.

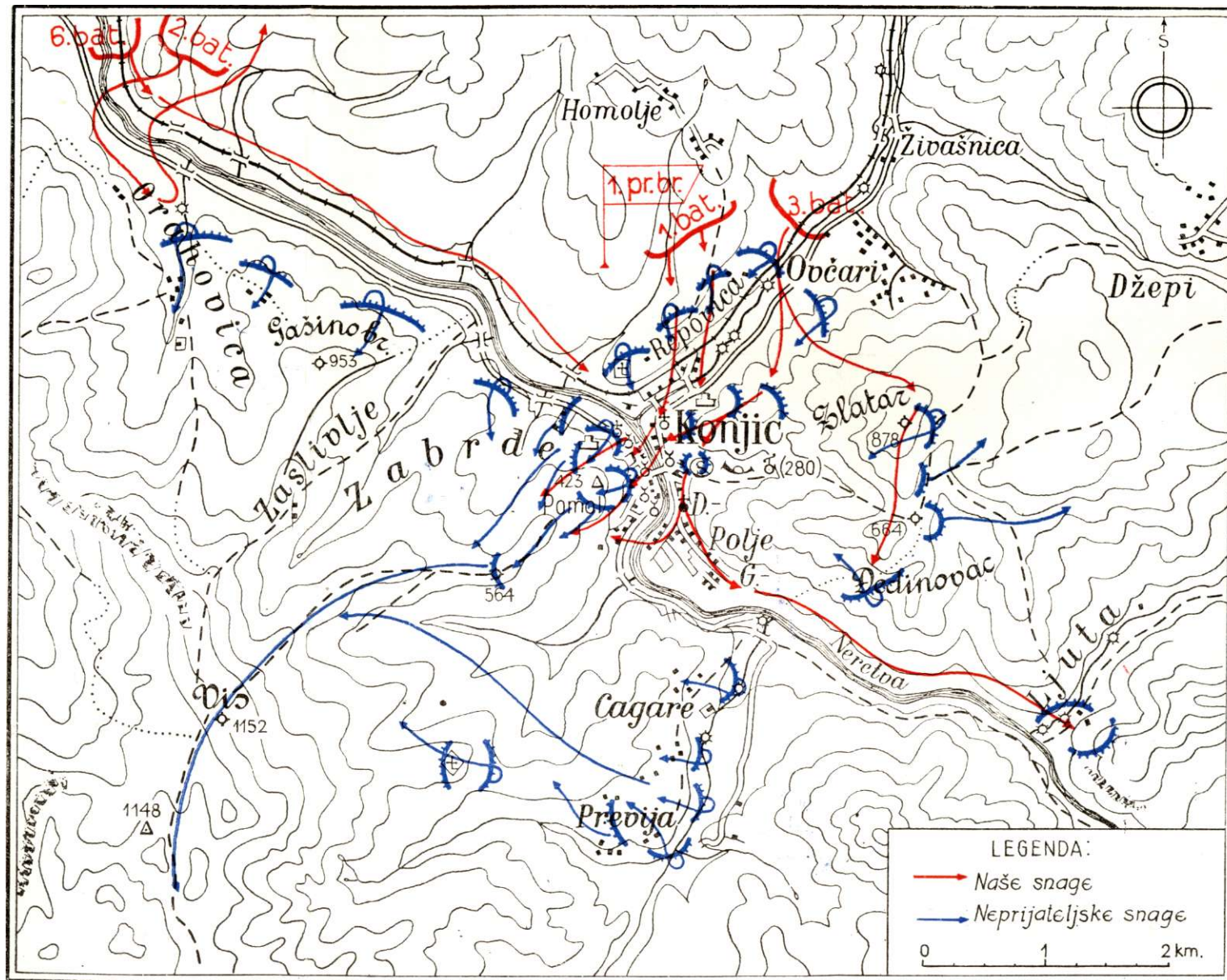
Mada u borbi za Konjic nije postignut potpun uspeh, jer je posada uspjela da se većim delom izvuče, ipak je ova pobjeda 1. proleterske brigade dala krupne rezultate. Konjic

⁵⁰ Komandant 3. bataljona je u navedenom članku napisao: »Za vreme napada cele noći je štabove 1. i 3. bataljona mučila zagonetka zašto nema borbe s one strane Neretve«.

⁵¹ Član Vrhovnog štaba A. Ranković je 8. jula u 17 časova izveštio vrhovnog komandanta o padu Konjica, napomenuvši da su neprijateljevi vojnici potisnuti ka Tisovici i Prenju i da su »... mnogi pobjegli pravcem koji je trebalo da zatvori 2. bat. 1. prolet. brigade« (Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 19).

⁵² Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade vrhovnom komandantu od 10. jula u 10,14 časova (AIRPJ, br. 3222); (Arhiv VII, k. 36, br. reg. 7/2-57, k. 192, br. reg. 15/5-1, k. 213, br. reg. 59/7-5); Dnevni izveštaj italijanskog 6. armijskog korpusa od 11. jula (Arhiv VII, k. 421, br. reg. 29/3).

BORBE ZA OSLOBOĐENJE KONJICA
(8. VII 1942)

Skica 2

je bio važan politički i administrativni centar u tom delu Hercegovine; a uz to značajan železnički čvor na pruzi Sarajevo — Dubrovnik, jer se u njemu nalazila velika ložionica sa dvadesetak lokomotiva podešenih za zupčanu vuču i niz drugih objekata i instalacija, čije bi uništenje moglo neprijatelju naneti ogromne štete. Pošto je nameravao da sledećeg jutra napusti Konjic, a računajući da bi neprijateljeve snage iz pravca Jablanice mogle još u toku toga ili sutrašnjeg dana prodrati u Konjic, Štab brigade je odmah, dok su se još neprijateljevi delovi nalazili na Pomolu, preduzeo mere da se unište železnički objekti i sav vozni park. Mobilisanom železničkom osoblju naređeno je da poruši prugu na izlazima iz grada prema Podorašcu i Lisičićima, a zatim se, oko 11 časova, pristupilo uništavanju lokomotiva. Najpre je jedna lokomotiva upućena pod parom ka Podorašcu, i ona je iskliznula na mestu gde je pruga bila prekinuta. Zatim je, u istom pravcu, pušteno još sedam lokomotiva, koje su se ispreturale. Oko 13 časova pušteno je u suprotnom pravcu, ka Lisičićima. 13 lokomotiva, da bi se na prvoj okuci, gde su šine bile izvađene, survale niz potporni zid. Međutim, prva lokomotiva se samo prevrnula i nije pala u reku, dok su se ostale samo ispreturale. Pokazalo se, naime, da je pruga bila porušena u većoj dužini nego što je bilo potrebno, tako da lokomotiva nije mogla da prevali prostor do ivice zida. Do pada mraka još su dve lokomotive onesposobljene survavanjem u okretaljku, a sutradan su eksplozivom uništeni njihovi kotlovi, kao i jedna lokomotiva koja je bila ostala na zabačenom koloseku. Tako su u Konjicu uništene, ili bolje reći onesposobljene, 24 lokomotive⁵³.

Pošto je rušenjem pruge i uništenjem lokomotiva, dosta brzo i ne sasvim uspešno, obavljen najpreči posao, a kako, mimo očekivanja, nije dolazilo do intervencije neprijatelja, pristupilo se, bez žurbe i sistematskije, narednim zadacima: uništavanju železničke stanice i svih instalacija u njoj. Devetog jula oko 16 časova zapaljene su zgrade železničke stanice, ložione, svih skladišta, restoracije, uništeni su telegrafsko-telefonski uređaji, skretnice i ostala tehnička i druga oprema, a zapaljeno je i 38 vagona, ne računajući pet vagona dovučenih iz Brđana. Narednih dana partizani su zapalili zgradu bivše kasarne i uništili nameštaj i kancelarijsku opremu u javnim ustanovama⁵⁴.

⁵³ U Konjicu su se nalazile 22 lokomotive, ali su u toku 5. jula bile iz Brđana, pomoćnim vozom, dovučene i one dve lokomotive koje nije uspeo da uništi 4. bataljon 1. proleterske brigade. Samo su dve lokomotive bile sasvim uništene, dok su ostale, više ili manje, bile samo oštećene. Neke su pretrpele samo neznatna oštećenja, tako da je neprijatelj dosta brzo popravio 16 lokomotiva (Arhiv VII, k. 206, br. reg. 13/12, k. 211, br. reg. 1/2-10, k. 201, br. reg. 7-1-1; Fotografije uništenih objekata u Konjicu, Arhiv VII, k. 27b. br. reg. E94).

⁵⁴ Arhiv VII, k. 191, br. reg. 59/4-7, 9. 10.

Za vreme zadržavanja u Konjicu partizani su svojim držanjem ostavili na stanovništvu izvanredan utisak kao borci svesne i disciplinovane narodne vojske. Nekoliko usamljenih slučajeva uzimanja nekih stvari iz radnji bili su osuđeni drastičnim merama štabova (smrtnim presudama nad prestupnicima)⁵⁵. Ponašanje partizana je bilo na visini, a agitaciono-propagandna aktivnost štabova, političkih i partijskih organa i uopšte pojedinaca došla je vidno do izražaja. Još prve večeri održan je dobro posećen miting na kome je politički komesar 1. proleterske brigade Filip Kljajić Fića održao govor. Stanovništvo Konjica je u znatnom broju bilo naklonjeno narodnooslobodilačkom pokretu; veliki broj boraca Konjičkog bataljona bio je iz ovog grada⁵⁶. Boravak 1. proleterske brigade u ovom mestu još je više pojačao naklonost stanovnika prema partizanima, a prilikom nj hovog odlaska priključilo im se 16 građana.

4. — *Reagovanje neprijatelja na pad Konjica*

Pad Konjica, izgleda, nije iznenadio neprijatelja. Još od prvog dana, kada se nad tim gradom nadvila opasnost, komandantu domobranske 6. pešadijske divizije u Mostaru bilo je jasno da Italijani nisu voljni da se pomaknu iz Jablanice i Rame. Jedino bi intervencija iz pravca Sarajeva mogla spasti posadu Konjica. Ali je i ta poslednja nada nestala 7. jula u 18 časova kada je iz Sarajeva primljen telegram u kome je komandant

⁵⁵ Mada je u svojoj propagandi uvek prikazivao partizane nasilnicima, koji otimaju hranu od naroda, okupator je bio prinuđen da u svojim izveštajima prizna vanredno dobar odnos partizana prema narodu. U dnevnom izveštaju italijanskog 6. armijskog korpusa od 11. jula stoji, između ostalog, sledeće: »Prilikom nastupanja Titovih bandi od Foče do Konjica i Prozora nikakvo nasilje nije bilo izvršeno ni prema ljudima ni prema imovini; nije se vršilo rekviriranje hrane, već samo kupovina robe uz plaćanje« (Arhiv VII, k. 421, br. reg. 29/3).

⁵⁶ Kotarski predstojnik iz Konjica pisao je, nekoliko dana kasnije, velikom županu u Mostaru da je muslimansko stanovništvo iz Konjica, Ostrošca i drugih mesta toga sreza naklonjeno partizanima, da se vrlo slabo odaziva pozivima vlasti za odlazak na vojnu vežbu i da milicioneri ne izražavaju nikakvu želju da se bore protiv partizana (Izveštaj kotarskog predstojnika iz Konjica Župskoj redarstvenoj oblasti Mostar, bez datuma, Arhiv VII, k. 76, br. reg. 3/12-3).

Interesantno je mišljenje ovog najvišeg predstavnika ustaške vlasti u srezu o razlozima nepoverenja muslimanskog stanovništva prema ustaškim vlastima. On navodi da je među partizanima u konjičkom srezu bilo oko 95% muslimana i da je u borbama sa četnicima nastradao veliki broj njih. Četnici su pak, pošto su se obračunali s partizanima, tj. muslimanima, ponudili saradnju vlastima NDH. Ovakav stav zbližavanja četnika i ustaških vlasti shvaćen je od strane muslimana kao akt uperen protiv njih.

3. domobranskog korpusa tražio obaveštenje »da li Italijani iz Jablanice imaju namjeru ići u pravcu Konjica, koji je opkoljen«. Tada je već bilo jasno da ne treba očekivati nikakvu pomoć sa pravca Sarajeva. Komandant divizije, doduše, sutradan je ponovo tražio od italijanskog komandanta obaveštenje da li će njegove trupe preduzeti akciju ka Konjicu. U tom trenutku, međutim, Konjic je već bio u rukama partizana³⁷.

Prva obaveštenja o padu Konjica dobijena su avio-izviđanjem. Posada domobranskih aviona koje su još 7. jula oko 17 časova, nadletajući grad, spazile signale domobranskog bataljona, sledećeg dana nisu na uobičajenom mestu ugledale iste znake, što ih je navelo na sumnju da nešto nije u redu. A kada je na avione otvorena iz Konjica vatra, bilo je jasno da je grad pao. Pošto je uočeno da je pruga prema Rami na više mesta bila pokidana, to je komandant 3. korpusa na osnovu toga zaključio da se u dolini Neretve nalaze partizani i da se posada, ukoliko je izbegla iz grada, nije mogla tim pravcem povući; jedini pravac kojim su domobrani, ustaše i žandarmi mogli krenuti bio je onaj koji je vodio preko Boračkog jezera i dalje preko Grabovice, Karaule i Rujišta za Lišane i Mostar. O toj svojoj pretpostavci on je odmah, 9. jula u 2 časa, radiom izvestio komandanta 6. divizije, naredivši mu da posadi Konjica, u cilju prihvata, uputi u susret neku jedinicu iz Mostara⁵⁸.

I italijanski avioni su u toku 8. jula i pre i posle podne, leteli nad Konjicom i izviđali dolinu Neretve. Prilikom leta nad gradom na njih je otvorena puščana i mitraljeska vatra, a oni su odgovorili bombardovanjem i mitraljiranjem⁵⁹.

Ustaške i domobranske vojne vlasti su bile svesne šta za njih znači gubitak Konjica, posebno zbog toga što se u njemu nalazio gotovo čitav železnički vučni park za prugu uzanog koloseka između Sarajeva i Dubrovnika. Zadržavanje partizana na pruži između Raštelice i Rame, na onom njenom delu gde su se nalazili vrlo osetljivi objekti: tuneli, mostovi, propusti, potporni zidovi, veći broj stanica i si., donosilo je svakog dana sve veća razaranja i uništavanja. Posebno ih je uznemirila vest da partizani pripremaju rušenja u tunelu ispod Ivan-planine, najvećem objektu te vrste u zemlji. Pošto je 8. jula bio završen napad koji su Nemci izvodili protiv 2. i 4. proleterske brigade

³⁷ Telegram komandanta 3. domobranskog korpusa od 7. jula i telegram komandanta 6. divizije od 8. jula (Arhiv VII, k. 106, br. reg. 9/2-1).

⁵⁸ Dnevni izveštaji 3 domobranskog korpusa od 8. i 9. jula (Arhiv VII, k. 71. br. reg. 26/2-7, 8); Depeša komandanta 6. divizije (Arhiv VII, k. 106, br. reg. 16/2-1, 2).

⁵⁹ Dnevni izveštaj italijanskog 6. armijskog korpusa od 9. jula (Arhiv VII, k. 421, br. reg. 27/3).

u dolini Lepenice i oko Kreševa, komandant 3. domobranskog korpusa se s pravom nadao da će nemačke i domobranske jedinice koje su bile angažovane u njemu sada moći da se angažuju u napadu čiji bi cilj bio zauzimanje Ivan-sedla i prodor ka Konjicu. On je 8. jula čak i obavestio Glavni stožer domobranstva da »Nemci preduzimaju, u savezu sa našim snagama, razviđanje od Tarčina preko Ivan-sedla prema Konjicu«. Međutim, na svoje razočarenje, već je sledećeg dana mogao konstatovati da su se Nemci (grupa »Sušni«: 738. puk, ojačan 1. bataljonom 5. domobranskog puka i sa dva voda brdskih topova) ponovo angažovali u novoj akciji, ali ne ka Ivan-sedlu, već ka Igman-planini, radi čišćenja tog područja gde se osećalo prisustvo delova Kalinovičkog odreda. Time su Nemci još jednom stavili do znanja da su u prvom redu zainteresovani za situaciju u svojoj okupacionoj zoni i da ne nameravaju ići preko demarkacione linije⁸⁰.

Sve što se u takvoj situaciji moglo učiniti bilo je da se makar kakva jedinica, u tom trenutku slobodna, pošalje da pruži pomoć posadi Konjica koja se, kako se pretpostavljalo, nalazila u povlačenju negde oko sela Gornje Bijeje ili Boraca. To je komandant korpusa i učinio, uputivši iz Tarčina prema Ivan-sedlu 1. bataljon 15. puka sa zadatkom da povrati Bradinu i spreči rušenje tunela, potom se prebaci preko Lapova dola i sela Džepa, izbije u rejon Vrdolja i Dubravice, istočno od Konjica, uhvati vezu sa delovima posade i, po mogućstvu, povrati Konjic. Komandant korpusa je 9. jula odleteo u Mostar da bi lično uticao na Italijane da se i oni angažuju ka Konjicu, te ih zamolio za dozvolu da se domobransko vazduhoplovstvo koristi aerodromom u Mostaru u cilju uspostavljanja vazdušnog saobraćaja, pošto je železnički i putni prekinut. U Mostar je, istim avionom i sa istim ciljem, odleteo i dr Artuković, ministar unutrašnjih poslova NDH⁸¹. Toga dana, po podne, u Komandi divizije »Murde« vođeni su razgovori o situaciji, koja je ovako ocenjena:

»Leva od tri partizanske kolone koje nastupaju od istoka prema severozapadu, duž demarkacione linije, napala je jačinom od 1200 ljudi zonu Bradina — Konjic — Ostrožac ... Bataljon koji je branio Konjic povukao se u neredu preko planine na Bijelo Polje. S jednim hrvatskim bataljonom koji nastupa od Tarčina prema jugu, sa desnim krilom na cesti, general Lukić namerava, s malo nade, da oslobodi Konjic. U međuvremenu je saznao da je i Prozor, koji je branilo oko stotinu ustaša, pao u ruke partizana (vest o padu Prozora nije bila tačna — prim. M. L.). Svi mostovi između Ko-

⁸⁰ Dnevni izveštaji 3. domobranskog korpusa od 9. i 10. jula (Arhiv VII, k. 71, br. reg. 26/2-5, 6, 7).

Dnevni izveštaji Ministarstva domobranstva (Arhiv VII, k. 12, br. reg. 12/1-3, 13/1-7, k. 71, br. reg. 26/2-5, 6, 7).

njica i demarkacione linije prekinuti su. On se žalio da nema drugih snaga za dalje dejstvovanje, pa je hitno tražio pomoć od naše komande».⁶²

Misija generala Lukića i ministra Artukovića samo je delimično uspjela: komandant 6. armijskog korpusa je dozvolio da domobranski avioni lete nad II zonom i da se koriste mostarskim aerodromom. Nastojanja da se italijanske trupe angažuju ka Konjicu ostala su izgleda, bezuspešna, jer je ministar Artuković, preko komandanta 6. divizije, zatražio od Glavnog stožera da Ministarstvo unutrašnjih poslova u Zagrebu da nalog »općem upravnom povereniku NDH« kod komande italijanske 2. armije: zamoliti generala Roatu »da naredi što prije akciju italijanske vojske prema Konjicu«⁶³.

Tek na uporne molbe predstavnika vlade NDH i na insistiranje nemačkog poslanika i nemačkog generala u Zagrebu, Roata je, teška srca, pristao da svoje trupe uputi ka Konjicu. U vremenu od 11. do 13. jula u Jablanici i Rami su prikupljene sledeće italijanske jedinice: bataljon »Aosta« 4. alpijskog puka divizije »Taurinenze«, 2. bataljon 259. i 1. bataljon 260. pešačkog puka divizije »Murde«, divizion »Aosta« iz 1. artiljerijskog puka, dve baterije 55. divizionu i vod lakih tenkova. Ova jaka grupa krenula je 14. jula iz Rame, uz dolinu Neretve, ka Konjicu. Kao obično u ovakvim prilikama, Italijani su ispred svojih trupa uputili četnike, te su ovi prvi upali u grad, koji su partizani već bili napustili⁶⁴.

U međuvremenu je 1. bataljon 15. domobranskog puka pokušavao da se iz Tarčina, preko Ivan-sedla, probije ka Konjicu, ali je 10. jula u rejonu Trebulja, oko 3 km istočno od Bradine, naišao na jak otpor delova 3. proleterske brigade. Ovaj bataljon više nije ni pokušavao da obnovi napad, jer mu je naređeno da obustavi akciju, pošto se Konjic već nalazio u rukama četnika⁶⁵.

Vojne i političke vlasti NDH nerado su gledale na angažovanje četnika u akciji prema Konjicu. Zato su insistirale kod Italijana da omoguće 1. bataljonu 7. domobranskog puka da se vrati u Konjic, iz kojeg se morao povući pod pritiskom partizana. Da bi izbegli dalje zaoštavanje odnosa sa NDH, a pošto nisu ni sami bili zainteresovani da se zadržavaju u III zoni, Italijani su naredili četnicima da napuste Konjic i dozvolili domobranskom bataljonu da se 18. jula vrati u svoj garnizon.

⁶² Dnevni izveštaj štaba italijanskog 6. armijskog korpusa za 10. juli (Arhiv VII, k. 421, br. reg. 28/3).

⁶³ Isto.

⁶⁴ Izvodi iz dnevnih izveštaja italijanskog 6. armijskog korpusa (Arhiv VII, k. 392, br. reg. 11/3-1, k. 14/3-1, 21/2-1); Operativna aktivnost divizije »Murde« u julu 1942 (Arhiv VII, k. 94, br. reg. 3/3-1).

⁶⁵ Telegrami 3. domobranskog korpusa i 6. divizije (Arhiv VII, k. 106, br. reg. 19/2-1).

Italijanske trupe su 19. jula napustile Konjic i povukle se u Mostar i Nevesinje, ne obzirući se na molbe predstavnika NDH da se i dalje zadrži na komunikaciji od Rame do Bradine, pošto domobranske jedinice nisu bile u mogućnosti da same osiguravaju ovu važnu komunikaciju⁶⁶.

Prva velika akcija grupe proleterskih brigada dala je velike rezultate. Železnička pruga i drum Sarajevo — Mostar, na odseku od Hadžića do Rame, na dosta mesta oštećeni, bili su više dana nesposobni za saobraćaj. Bilans je bio sasvim zadovoljavajući: uništeno je ili oštećeno 57 građevina (železničkih stanica, ložionica, magacina, kasarni i si.), dva velika mosta, više propusta, 32 lokomotive (među kojima 18 specijalnih sa zupčanicima), 76 vagona — drugim rečima, gotovo potpuno je bila uništena železnička komunikacija u dužini od 62 kilometra. Značajan uspeh je postignut rušenjem velikog mosta kod sela Šunja i uništenjem velikog broja lokomotiva. Rezultati ove zamašne akcije bili bi, bez sumnje, mnogo veći da su izvršena i rušenja u tunelu ispod Ivan-planine, što nije učinjeno zbog nedostatka eksploziva, kao i zbog žurbe i nedovoljne stručnosti i umešnosti⁶⁷.

Rušenjima na pruži bila je prekinuta jedina preostala suvozemna veza sa Hercegovinom, što je doprinelo da još više oslabe pozicije ustaške vlasti u toj pokrajini⁶⁸. Ustaške vlasti su upravo tih dana bile zabrinute zbog situacije u Hercegovini, koja se nije konsolidovala ni posle razbijanja partizana. Četnički pokret, koji su u punoj meri podržavali Italijani, sve više je jačao i svoj velikosrpski karakter manifestovao nasiljem nad hrvatskim življem, uz otvoreno neprijateljsko držanje prema vojnim i upravnim vlastima NDH, naročito u istočnim oblastima gde je srpsko stanovništvo bilo u velikoj većini. Prvi dogovori četničkih i ustaških predstavnika o saradnji, koji su, dok je još postojala opasnost od partizana, obećavali da će uroditi

⁶⁶ Isto (Arhiv VII, k. 106, br. reg. 18/2-1, 2, 3, 23/2-1, 2); Izveštaji 1. bataljona 7. puka od 22. jula i 8. avgusta 1942 (Arhiv VII, k. 56, br. reg. 1/2-69, k. 36, br. reg. 7/2-57); Izveštaj žandarmerijske čete iz Mostara od 20. jula (Arhiv VII, k. 191, br. reg. 32/5-1); Operativna aktivnost div. »Murde« u julu 1942 (Arhiv VII, k. 94, br. reg. 3/3a-l).

⁶⁷ Arhiv VII, k. 206, br. reg. 13/12-13-16

⁶⁸ Saobraćaj na tom delu pruge bio je prekinut više dana. Sa pravca Sarajeva neprijatelj je uspostavio železnički saobraćaj najpre do Tarčina (6. jula), zatim do Raštelice (8. jula), do Bradine (13. jula) i najzad do Konjica (4. avgusta), ali samo putnički, i to sa prelazom putnika kod srušenog mosta. Tek 11. septembra, posle više od dva meseca, prešli su vozovi preko opravljenog Lukač-mosta. Na delu od Konjica prema Mostaru putnički saobraćaj je uspostavljen 21. jula, sa prelazom putnika preko porušenog mosta na Neretvici kod Ostrošca. Tek 2. avgusta, kad je most bio osposobljen, uspostavljen je redovan saobraćaj.

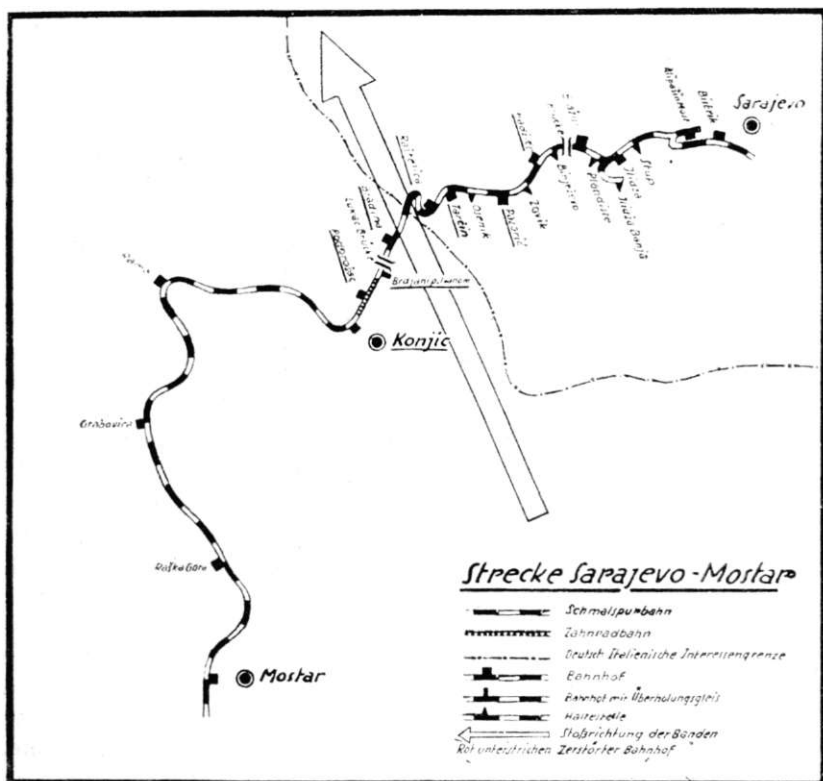
plodom, ubrzo su se izjalovili, čim su partizani bili potisnuti a četnici se osetili isuviše jakim. Italijani su se u ovoj oblasti oslonili potpuno na četnike, jer su u njima videli pouzdanijeg saveznika u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta, kao i jaču vojnu snagu koja će im na ovom za njih važnom području obezbediti mir i omogućiti njihovim jedinicama da se povuku bliže morskoj obali, bez bojazni da će napuštene krajeve zauzeti partizani. Oslonac na četnike morao je, u izvesnoj meri i u izvesnom smislu, ići na štetu savezništva sa NDH, jer je bilo normalno očekivati da će takav stav izazvati kod ustaša razočaranje i revolt. Međutim, Italijani se nisu obzirali na te reperkusije, jer su ocenili da će od takve politike imati više koristi nego štete.

U takvoj situaciji prekid komunikacije Sarajevo — Mostar povećao je teškoće koje su nastale za NDH. Pre svega, domobranski komandanti nisu bili u mogućnosti da, u duhu Zagrebačkog sporazuma, pošalju svoje trupe koje će nakon odlaska Italijana iz III zone pojačati tamošnje posade. Doduše, Italijani su nerado gledali na povećanje domobranskih garnizona u Hercegovini, te su i inače pravili smetnje u tom pogledu. Nadalje, nastale su teškoće i u pogledu ishrane jedinica, činovništva i stanovništva, snabdevanih preko odgovarajućih državnih ustanova. Dotur namirnica iz žitorodnih krajeva NDH u pasivnu Hercegovinu vršen je isključivo železničkom prugom Sarajevo — Mostar. Zbog toga je prekid ove komunikacije odmah izazvao velike teškoće. Ustaška vlada u Zagrebu našla se pred teškim problemom koji nije bila u stanju da sama reši, te se obratila Italijanima za pomoć. Ministar spoljnih poslova dr Lorković boravio je zbog toga u Mostaru i Dubrovniku, gde je sa italijanskim komandantima, uključujući generala Roatu, koji je tih dana bio u Dubrovniku, vodio razgovore o raznim pitanjima, između ostalog i o snabdevanju Hercegovine. U svom izveštaju Paveliću on je pisao da je »general Negri (komandant divizije »Murde« — prim. M. L.) posudio, nakon prekida pruge kod Bradine, šest vagona bijelog brašna za prehranu Mostara i time spasao grad iz najtežeg položaja«. Reč je o snabdevanju vojske, žandarmerije, policijskog i ostalog državnog aparata. Roata je obećao, stoji dalje u izveštaju, »da će svim sredstvima podupreti prevoz živežnih namirnica od Sušaka morskim putem za južne župe«⁶⁹.

U interesu efikasnijeg i što bržeg rešavanja ovog pitanja nije se smelo osloniti na dosta spor dotur morskim putem, te su

⁶⁹ Arhiv VII, k. 305, br. reg. 42/2-1.

odmah bile preduzete mere da se uspostavi neka vrsta vazdušnog mosta između Sarajeva i Mostara, kako bi se avionima slale pošiljke hrane i ratne opreme. Za ovo su posebno bili zainteresovani i Nemci, jer su prekidom komunikacije bili pogođeni njihovi interesi u rudnicima boksita u mostarskom basenu. Pred organizaciju »Tot«, koja je izvodila radove, iskrslu su problemi oko daljeg snabdevanja radnika zaposlenih na boksitnim poljima, pošto je put kojim je to snabdevanje dotad vršeno bio prekinut⁷⁰. Stoga je generalni inspektor te organizacije zatražio 17. jula, od italijanske vojne misije u Zagrebu da italijanske

Prilog uz izveštaj nemačke Transportne komandanture u Zagrebu, o diverzijama na železničkim prugama.

⁷⁰ Nemački general u Zagrebu je pisao Komandi italijanske 2. armije da je »ugroženo snabdevanje namirnicama nemačke kolonije za boksit, jer su svi železnički i drumski mostovi dignuti u vazduh i nema nikakvih mogućnosti za saobraćaj sa Mostarom« (Arhiv VII. k. 148, br. reg. 12/1-1).

vojne vlasti izdaju stalnu dozvolu da na mostarski aerodrom. 4—5 puta dnevno ateriraju dva aviona koja bi uzletala iz Sarajeva, pošto su dotad bila odobravana samo pojedinačna ateriranja. Već sledećeg dana general Roata je dao pristanak, uz napomenu da će on važiti sve dok bude trajao prekid pruge⁷¹.

Ali sve te mere mogle su problem samo ublažiti, ali ne i rešiti. Nemački poslanik u Zagrebu Kaše pisao je 4. avgusta Ministarstvu spoljnih poslova da je »produkcija boksita, usled rđavog snabdevanja, već smanjena za 50%, te postoji ozbiljno ugrožavanje ratno-privrednih interesa Nemačke ako osigurani konvoj sledećih dana brzo ne prebaci iz Sarajeva u Mostar veću količinu životnih namirnica i ostalih potreba«. Poslanik je zahtevao da se što pre formiraju konvoji kamiona za Mostar, jer se pokazalo da se problem snabdevanja može samo delimično rešiti prevoženjem avionima, s obzirom na mali kapacitet i teške uslove letenja. »Pošto ljutstvo produkcije boksita ima hranu još samo do 5. avgusta, postoji ozbiljna opasnost da celokupna produkcija bude obustavljena«, tim rečima je Kaše naglasio svu ozbiljnost situacije⁷².

Na rešavanju ovog važnog pitanja angažovao se i nemački komandujući general u Srbiji. On je zamolio komandanta italijanske 2. armije da obezbedi rudnike boksita i zaštititi transporte kamiona od Mostara do demarkacione linije. Pošto Italijani nisu bili voljni da to učine, Nemci su bili prinuđeni da svoje konvoje kamiona iz Sarajeva u Mostar upute sa slabom pratnjom domobrana, reskirajući da konvoji budu napadnuti od partizana. Međutim, proleTERSKE brigade su već bile daleko odmakle od komunikacije. Tako su nemački kamioni mogli da nesmetano saobraćaju prenoseći hranu ugroženoj rudarskoj koloniji⁷³. Pošto su, za prvi mah, dosta uspešno rešili problem koji ih je mučio, zahvaljujući okolnosti što su proleTERSKE brigade napustile komunikaciju i krenule dalje na zapad, Nemci više nisu strahovali da će morati da obustave eksploataciju boksita.

⁷¹ Arhiv VII, k. 148, br. reg. 11/1-1, 2.

⁷² Arhiv VII, mikroteka, film London 16, snimci 308800-1.

⁷³ Nemački poslanik u Zagrebu Kaše je 11. avgusta javio telegramom ministru spoljnih poslova Ribentropu sledeće:

»Nemci koji su angažovani u području Mostara, a naročito pripadnici organizacije Tot, da bi omogućili otpremu boksita u Dubrovnik[^] postigli su izvanredne rezultate, kao na primer OT-kolona, koja je posle rušenja mosta, bez zaštite nemačke vojske i sa sasvim nedovoljnom hrvatskom zaštitom konvoja, vršila saobraćaj na ugroženom i teško-preglednom putu da bi omogućila dovoz životnih namirnica u boksitno-Područje« (Arhiv VII, mikroteka, film London 16, snimci 308802-4).

Poslanik Kaše je 12. avgusta mogao da umiri Ministarstvo spoljnih poslova u Berlinu obavestivši ga da se saobraćaj kamiona između Mostara i Sarajeva obavlja u dva pravca, da se prevozi dnevno po deset vagona, čime je snabdevanje Mostara životnim namirnicama uglavnom obezbeđeno, i da će u Dubrovnik i Metković stići dva broda s namirnicama⁷⁴.

Najzad se, kao zaključak, može reći da je velika diverzija brigada na komunikaciji Sarajevo — Mostar nanela, u pogledu ratne privrede, značajan udarac i okupatoru i vlastima NDH⁷⁵.

⁷⁴ Arhiv VII, mikroteka, film London 1, 6, snimci 308826-7, 308885.

⁷⁵ Vest o velikoj diverziji na pruzi Sarajevo — Mostar emitovale su i neke inostrane radio-stanice. Međutim, radio-stanica London je, u emisiji od 29. jula, rušenje železničkih pruga u Jugoslaviji pripisala četnicima Draže Mihailovića koji, navodno, vode borbu protiv okupatora. Vrhovni štab je povodom toga objavio demanti napomenuvši »da je ta izjava londonskog radija, kao i mnoge druge u vezi sa narodnooslobodilačkom borbom u Jugoslaviji, po svoj prilici zabluda, jer Draža Mihailović ne rukovodi nikakvim borbama protiv okupatora«. U demantiju je dalje, stajalo da se četnici bore zajedno sa okupatorom protiv partizanske vojske i da čuvaju pruge, kao što je slučaj sa železničkom prugom Sarajevo — Brod (Bilten VŠ br. 17-18-19 za jun, jul i avgust 1942, Zbornik, tom II, knj. 1, str. 168).